

## Jablanica

Ja četrdeset četiri godine imam i prije rata sam živio u Jablanici. Živio sa ženom mi i dvoje djece. Živio sam nekakvim solidnim životom. Što se tiče standarda, bio je to prosjek nekakav, ova srednja klasa. Radio sam kao mehaničar. Nekoliko godina sam radio i vani sa ovom svojom firmom, tako da se imalo jednostavno. Trebao sam i stan dobit od firme, tako da bi uglavnom bio rješio i te neke probleme.

U to vrijeme je bilo normalno raditi, bilo je posla, moglo je se naći i raditi i nekako normalno živiti. Bilo je nekoliko tih giganata, većih, jačih firmi koje su kolko tolko održavale ekonomiju. Tada je bilo to sve u sklopu Jugoslavije. Normalno da su one, te jake firme koje su bile, one su ipak kolko tolko zapošljavale velik broj ljudi i kod njih se išlo i vani.

Tada su drugačiji zakoni bili u onoj državi, bilo je to komunističko uređenje, nije tad smio govoriti ni ko je Hrvat, ni ko je Musliman, tako je ta stega bila. Ustvari, stega bila od te tadašnje vlasti. Dobro, normalno ljudi su išli i ispovjedali vjeru. Ali, ovi koji su bili na funkcijama i to, nije on išo ni u crkvu, ni u džamiju, ni nigdje. Jednostavno on ako je bio u savezu komunista, nije smio ići. Političari su i tada živili dobro, imali su sigurno više nego ostali ljudi, imali su vile, imali su dobre položaje, imali dobre plaće. To je tada bilo, a tako je i danas.

Tako da je to četrdeset godina bilo sve pod nekakvom stegom. Kasnije, kad je došlo do ovoga do čega je došlo, rascjepa Jugoslavije, normalno svak je krenuo na svoju stranu, onda su počele te ekstremne struje.

Tada je u Jablanici bilo mješano stanovništvo, Hrvata je bilo, ne znam točno broj, ali recimo 10 ili 12% u odnosu na Muslimane, Srba je bilo nešto manje, 3, 4, 5%, ne znam. Većina su bili Muslimani. Prije rata nikad nisam osjetio neke probleme između ljudi različitih religija. Odnos između ljudi bio je korektan.

Da se nešto sprema osjetilo se po kretanjima vojske ove, tada jugoslavenske, tada su počeli ti manevri njihovi, počeli su se već tenkovi vozati, avioni nadlećati. Počelo se, dolazili su već po općinama, kupili oružje ovo, tada je bila teritorijalna odbrana.

Već 89. godine, malo po malo počeli su ti nekakvi, ta trvenja gore u vrhu, pa onda sve niže i niže dok je došlo do čega je došlo. Kod običnih ljudi, ovamo dole, to je teže išlo. Ljudi su ipak živili jedni pored drugi, međutim čim je došlo do rata, kad su Srbi ovde došli, napali ovaj dio, svak je onda išo za sebe nešto.

Ovde su došli rezervisti na primer iz Crne Gore i Srbije, šta ja znam, odotud onda vojska. Počeli su manevri, stavili su one barikade, ove tamo kontrolne punktove.

U Jablanici tada nije ni došlo do ulaza jugoslovenske vojske, jer presječeni su ovi putevi bili. Gore je izbio rat između Hrvata i Muslimana, tako da su Hrvati ovde već postavili odbranu. Tolko da se to sprečilo da se prođe ovom cestom prema Jablanici.

Onda 92. godine, počele su se tenzije nekakve se dizati. Onda su se počeli mijenjati ovi lideri. Tada je u Jablanici sve bilo uredu. Sve dok nije ovaj jedan, taj što je poslan iz Sarajeva po direktivi, taj Safet Ćimo, doktor taj. Ćim je on došo preko ove stranke SDA, već su tada počela nekakva trvenja. Već su se ubacili ovi delegati hrvatski i malo pomalo sve dok je došlo do pravog rata. No međutim, kad je, onda je došlo do okruženja nekakvoga, ove armije, i tad počima i patnja za nas gore.

Onda je sve stalo, nema posla, kakvi, stale su firme, prestala proizvodnja, a što je najbitnije, prestale su komunikacije. Jer, svako je selo stavilo barikadu nekakvu i nekakvu policiju, jednostavno ti nisi mogo komunicirat. Na primer, od Mostara do Jablanice trebaš tri, četiri, po pet punktova proći. To je jednostavno nekakvo okruženje gdje si, tu si, nisi mogo nikuda, jedino da letiš, zemljom proći nikako.

Ja se tačnog datuma, kad je započeo rat u Jablanici, ne mogu sjetiti. Ali, to je negdje treći, četvrti mjesec 1993 bio, tu je negdje.

Počelo je najprije granatiranje, pa onda pucanje. Automatski je sve zablokirano i više nema ni izlazit iz Jablanice, ni u Jablanicu. Jedini put je bio prema Sarajevu onaj, ali za Muslimane, mi nismo mogli, nismo se mogli kretat.

Bio sam mobiliziran u radne vodove, nosio vodu na položaje, kopao rovove, dole u gradu zastrćivao drvima prozore i tako. Obitelj mi je bila gore kući, ja radio po cjeli dan i uveče bi se vratio.

Bilo je to opasno cijelo vrijeme. Prvo zbog pucanja, a drugo mogli su te ubit na položaju, jednostavno glava ti nije tada vrijedila ništa.

Situacija za hranu je isto bila loša, nikakva. Jednostavno nismo mogli ni dobit tu humanitarnu, a ako nešto i dobiješ, to je tako bijedno. Sva ta humanitarna je išla za vojsku.

Tisuća dvijesto maraka ja sam jednom platio, imo slučajno, ostalo mi para, za jednu vreću brašna da bi preživio. A to je ogromno tada, moglo se za te pare kupit auto, a za jednu vreću se plati.

Međunarodnih humanitarnih posjeta, jok, nije bilo nikakvih. Bio je tu međunarodni crveni križ, došo, ali oni nisu mogli ništ, jednostavno im nisu dali nikakve obilaske.

Onda kasnije došla ova evropska zajednica, oni su tu isto bili.

Ali, i oni isto, jednostavno su im skućili taj prostor kretanja, nisu se oni mogli kretat puno, jednostavno im nisu dali.

Bilo je dosta toga maltretiranja. Jednostavno vas proziva na ulici, kaže ustaša, goni te. Jednostavno se promjenio taj odnos, isto ko da sam ja došo sa nekog drugog planeta.

Bila je linija koju su držali Muslimani i gdje je držao HVO. Ja sam bio na strani gdje je armija držala. Oni su nas, kroz tu mobilizaciju, jednostavno tretirali ko zatvorenike. Jedanest mjeseci sam bio tamo. To je prisilni rad, prisilni rad koji te vodi na liniju gdje te more ubit.

Ali i tu u gradu te more ubit. Dole su bili mudžahedini. Dolazile su te ekstremne jedinice, sedma muslimanska, oni su te jednostavno mogli ubiti kad im je odgovaralo.

Ja isto ko da sam bio u paklu, pa to je bože sačuvaj. Ja sam totalno izgubio živce. Na psihičkoj sam bazi stradao sigurno, jer svaki dan gledaš sto put oćeš li ostat živ, nećeš li ostat, oćel mi ubit djecu, nećeš mi.

Onda sam saznao da su mi dole ubili familiju, a to nije bilo daleko. To je deset kilometara razlike da prođeš. Ne mogu doći do njih, nit su dali njima odozdo, niti nama dole. I tu su ih držali tri mjeseca, da bi ih ubili. Jednostavno su ih spremili za klanje.

I onda sve to čojeka toliko psihički, jednostavno ja ni dan danas, poslije toliko godina, ko da se probudiš iz nekog ružnog, ružnog sna. San sanjaš, pa se probudiš, tako je to, užas jedan. Tek sad sam možda malo došo sebi.

Mi smo napustili Jablanicu 94. godine u trećem mjesecu, ja žena i djeca. Tada je nastupilo primirje i došlo je do razmjene. Primirje je sklopljeno između armije i HVO-a. Jednostavno je primirje potpisano i onda se već počelo, ko je htio išo je van, jer gore bi pomrli od gladi da smo ostali.

Mi smo se tada pisali na spisak, i ko je bio u zatvoru oni su posebno izašli, a i mi smo posebno izašli. U zatvoru dole, u muzeju, bilo je, ja ne mogu točno reći koliko je bilo, uglavnom bilo je 200, 300 ljudi. To je sve u kamionima bilo, ljudi za ljude. Kad ste stalno pod neakvim pritiskom, presijom, nemate šta jesti, gledate kad će vas ubit neko, i onda se nađete na slobodno, onda, dođe vam to kao olakšanje. Nisam ništa ni nosio, nisam ni razmišljao o tome. Meni je samo bilo bitno da izađemo živi odozgo, a sve ostalo ništa.

Onda sam došao ovde u Mostar, kod sestre. Tri mjeseca sam bio kod nje. Poslije sam našao neki prazan stan. Mješani je brak nekakav bio u njemu, oni su otišli u Njemačku, napustili su sami, to je bilo razbijeno sve, polupano. Malo sam to skrpio i danas dan živim u tom stanu.

I kad smo došli u Mostar, još su snajperi radili tu i tamo, iako je tada već bilo primirje.

Ali, ovde je bilo, imo si šta pojest. Imali su. Moglo se i kupit, jednostavno bilo je, ove su humanitarne organizacije radile. Bili smo vezani na Hrvatsku i cjeli svijet je tu dolazio, ove humanitarne organizacije cjelog svijeta i normalno moglo je se tu, jednostavno mogo si nekako, ne mogu kazat normalno, ali moglo je se uglavnom živit. Normalno, bilo je opasno zbog pucanja, ali tamo se blizu linija nije išlo, kretalo se samo sredinom grada.

Ja još uvijek živim u Mostaru. Radim svoj posao, djeca mi idu u školu, eto živimo nekim normalnim životom. Imam od posla platu, nije mi tako ni loša. I onaj da nekakva bogatstva imam, nemam, al jednostavno živim normalno.

Ja se ne bi nikada vratio u Jablanicu. Ni pod kakvim okolnostima. Ne mogu više, ne bi ja to mogo izdržat. Možemo mi živit jedni pored drugi, ali zajedno nikad više. Jer, prvo, meni su ubili dvanestero najuže obitelji. Petero mojih najbližih, oca, majku, eto, još su mi dvije tetke, dva tetka i dvije rodice ubili. To su mi od oca sestre i od majke sestre.

To psihički čovjeka, mene je bar dotuklo, i ja to ne bi mogo izdržat.

Ja tu više ne bi mogo opstat, onda, i djeca ova isto su teške traume preživila tako da jednostavno ne bi išlo. Djeca su tada mlada bila. Oni su čak i vidili kad su i pobili.

Ja samo mogu reć, ne ponovilo se više to šta je se bilo, a čovjek sad da kaže ako može oprostiti neko će reć eno lud, poludio.

Jer ipak to je previše što su mi učinili, u mene otac imo preko 70 godina, majka isto tako, pa ova malecka, četiri godine djetetu. To je zločin nad zločinima, to je strahota jedna. Svi su ubijeni. Jednostavno im došli i poklali ih. Isjekli ih na komade. To je se desilo 93. godine u devetom mjesecu.

Sistematski se to radilo da se ljudi rasele, točno sistematski. Tu je puno kod nas, baš na ovome području tu, puno stradalo Hrvata, a mnogi su raseljeni. Jablanicu je napustilo 98% stanovništva hrvatskog, isto tako i Srba. Moji nisu napustili, jednostavno su ostali, ostali su tu u svom selu na svojoj kući i oni su kasnije došli i poubijali ih bez ikakva razloga. Masakr. I da niko ne odgovara za to, niko. Još ni jedan Musliman nije došo u Hag, znaju se, kreću se. Evo u Jablanici se kreću ti ljudi koji su bili tada na čelnim mjestima. U Sarajevu isto tako, hodaju normalno ulicom, kafiće svoje imaju, a učestvovali su dole u tom masakru i nikom ništa. Sad je ona etnički čista, samo su Muslimani u njoj. Ima možda kad bi sad tražio, možda sto Hrvata, ali sve stariji koji ne idu u školu gore.

Drugo, sad mi gore na primjer da se u Jablanicu vratimo nemamo škole. Posla nema nigdje, to je totalno siromaštvo. Ako ti nemaš ekonomske pozadine, djeca ne bi da se vrate, a i niko više ne bi da se vrati gore. Puno je vremena prošlo da bi se to nešto. Djeca se već tu školuju, vrlo teško da bi se nešto napravilo.

Ja sam išo u Jablanicu dva puta. Išo sam prošle godine. Išo sam, jer našli su oni ove što su mi pobijeni. Prije nam nisu bili dostupni, nismo mogli nikako da dođemo i pronađemo ta mrtva tijela. Nisu nam dali uć u Jablanicu. Onda smo kasnije mi tražili preko ovi međunarodni zajednica, preko SFORA, pa smo išli gledat po ovim spaljenim kućama ne bi li našli nešto. Na primjer, ja još nisam našo majku, ni bratovu ženu, ni ovu malu, tijela ne. Išli smo to gore gledat, nismo našli ništa.

Tako da ću ostati u Mostaru. Ja nemam kud sad ić dalje, nego tu ostat, pa ako mognem tu rješit nešto. Sada je problem najveći stambeno pitanje. Imam tu djecu, dvojicu, trebam za nji nešto rješit.

Što se tiče moga zdravlja, dobio sam čir. To je prvo što sam dobio, gore sam vjerovatno i psihički dosta nastradao. Jer to je ipak godinu dana torture, onda izgubit roditelje, izgubit brata. Mislim to ostavi traga. Sad se sve počne osjećat na čovjeku, na organizmu. Posebno to dođe. Ima jedan period kad čovjek na primjer sanja majku, pa oca, pa nekad brata. I onda se probudim, ujutru, i poslje toga više ne mogu zaspat. Mislim to je, to je strahota, i onda nekad popijem tabletu za smirenje, nekad, ali to su sve posljedice rata.

Posljedice rata koji je vjerovatno nekom trebo. Meni nije trebo, možda i pola ovi ljudi, možda 80, ajmo reć 50%, 60%. Al nekome je trebo. Neko ga je nametno, ili su krive te političke struje, koje su tada došle na vlast, koje su svaka sebi bile okrenute. Vjerovatno je svak htio svoje nešto. Onda i bilo je stanovništvo toliko izmješano, isprepletano, to je živi haos.

A ko bi mogo bit kriv za rat? Ili tajne službe, il ove kako se zove, stranke, ili čelnici ovi. Ja ne znam to.

Al, najvjerovatnije kad ovako čovjek sve pogleda, svi su ti belaji, svi su ti neredi došli, od te prijašnje jugoslovenske vojske i te srbijanske politike koja je tjela sve poklopit i sve stisnit. I normalno da se u ljudima probudilo nešto. E onda su se počele osnivat te stranke. A stranke su sve bile na tim nekim osnovama etničkim. Normalno, onda par ti, kako bi ih čovjek nazvo, ti ekstrema, ubojica, ubije u jednome selu, u jednome narodu, dvojicu, trojicu. Normalno da će se ovi revanširat. Doći će do sukoba. I čim je to došlo do više razmjere, nesagledive posljedice su bile.

Nije došla nikakva dobra stvar zbog rata, samo loše. Toliko smo toga preživjeli, i narod je izgino, tu nema dobre stvari.

Pitate me za nacionalni identitet. U ovome vremenu važan je nacionalni identitet, normalno da je važan. Normalno da čovjek, ako sam ja Hrvat, katolik, da oću da imam crkvu svoju, da se osjećam kao ravnopravan u toj državi kakvu imam sad, da imamo školu svoju, da mi djeca normalno žive, da idu na fakultete i u školu. Sad je to važnije nego prije rata, zbog toga jer je došlo do ti podjela etničkih, zato je sad to toliko važno. Prije se nije toliko, iako su Srbi imali monopol u Jugoslaviji tada, ali su ljudi išli na fakultete.

Međutim, ja danas nemam nikakva prava u Jablanici. Mi smo građani drugog reda, jer gore je škola muslimanska, crkva ne radi, ja to uzimam kao jedan primjer jer sam živio tamo i znam to. Jezik drugačiji, bošnjački, sa svim neakvim tim bošnjačkim, istočnjačkim, i šta ja znam kakvim izrazima. A prije nije bilo, bilo je jedan i gotovo, malo više na srpski nastrojen, al svi smo ga prihvatili. A danas to više ne može, ne ide. Jer, ako nećemo svi isti bit.

Taj što smo trebali te kantone. Imaš svoj jezik, svoje pismo, izvoli. A ti normalno ćeš živiti sa svojim komšijom taj suživot nekakav. To je najpošteniji način da se to tako odradi da ne bi došlo ponovo do nečega.

Ja mislim da svaki čovjek, svaki narod, mora da ima svoj identitet, svoju kulturu i svoj način življenja. Na primjer, ja sam bio dugo godina po arapskim zemljama, i ja se ne mogu poistovjetiti sa njima, ja nikad to ne bi mogao prihvatiti. A to je došlo kod nas. Na primjer tu kod Muslimana došli su ti mudžahedini koji propagiraju taj neki sveti rat, vjerske te.

Šta ću ja, mi imamo svoju, oni imaju svoju kulturu. I normalno je da čovjek teži tome svom.

Ma dobro, religija možda prati to, al ja neću baš sad religiju da uzimam. Normalno je da ljudi ako hoće da idu u crkvu, da idu u džamiju to je njihovo, to je njihova osobna stvar oće li on ići ili neće ići.

Mi možemo biti Hrvati a ne moramo ići u crkvu, ne moramo. To je nečije osobno da li će ići.

Ja nisam nikada ni u kakvoj stranci bio političkoj, nikad mi nije bilo zabranjeno da idem u crkvu, mogo sam otići ako sam tio, ako nisam tio, nisam išo i gotovo. Ja praktikujem svoju religiju isto kao prije. Ja sam išo i tada, i idem i danas.

Sve tri strane sada praktikuju više svoje religije nego prije rata. Ja samo mogu reći za Muslimane i Hrvate zato što sam među njima, za Srbe ne mogu ništa reći, zato što nisam živio među njima. Ali znam, evo Jablanicu kao primjer. U Jablanici nikad nije se mogla vidjeti ona bijela marama, to je sad masovno. Male učenice, to sam vidio. Onaj komunistički sistem dok je bio, i tad je malo ljudi išlo, i to samo stari ljudi preko 60 godina koji nisu radili, oni su išli u džamiju u petak. A danas, danas imaju već one marame i masovno se ide u džamiju. I žene, žene nisu išle tad.

I sad, još jedna stvar, šta ta organizacija, kod njih gore, oni su dobivali neku pomoć od neke stranke, ko ide u džamiju taj dobija 50 maraka na primjer. Kolko znam tu pomoć nekakvu u hrani. Tako da je on bio prisiljen, on je moro ići tamo u crkvu ili u džamiju da bi dobio nešto pomoći, tako da ima i tu i tog vjerskog, religijskog upliva u tome.

O gledanju na druge religije zato što je bio rat, ja ne mogu govoriti, pošto sam ja imo takav slučaj gdje mi je sve pobijeno. To bi možda neko ko je manje imo, kome niko nije strado taj drugačije gleda. Ja ipak, jer mi je stradala cijela obitelj, to je za mene malo teško.

Da spomenem i ekonomsku situaciju zemlje, ona je katastrofalna!

Potrebno je, a nema, da se ljudi, ekonomski i socijalno i materijalno obezbijede.

Dok to ne bude, ne može se živiti nekim normalnim životom, nema tu velike sreće. Politička situacija isto. Dobro, već se neki napredak vidi u samom tom suživotu, tu ipak nekako su profunkcionirale te jedinice državne, te možda malo više zakona se uvodi, koliko toliko. To ide sporo, ali kako tako.

Evo sad, na primjer, ipak je uspjeh da ja sada mogu otići u Jablanicu ili u Sarajevo. To je uspjeh da me niko ne ubije. To je jedan napredak. Ili Mostar. Ljudi u Mostaru imaju veliko iskustvo, i vrlo loše iskustvo, i tu je puno poginulo naroda tako da je to teško rane zalječit. Odnosa između Muslimana i Hrvata u Mostaru bolji je, nego što je bio. Sad već ljudi prelaze i ovi idu tamo i oni vamo.

Što se tiče izbora između stare Jugoslavije ili nove Bosne, pa ja kad bi osobno biro, ja bi najrađe otišo u neku zemlju drugu, u Dansku ili tamo negdje kad bi imo priliku.

Kad sve sagledamo, u toj prijašnjoj državi, ja sam radio, dobro mi tada bilo, nisam ni obraćo pažnju ko je šta. To je takvo vrijeme bilo, čovjek to ne može da ocjeni sad, jer tad sam živio nekakvim normalnim životom, a šta se sad promjenilo, promjenilo se.

A današnja Bosna i Hercegovina je specifična država. Kao prvo nije napravljen nekakav ustroj u državi kako treba. I dan danas je tu bezvlašće. Drugo ovi privredni resorsi, fabrike na primjer, ljudi ne rade nigdje ništa. Međunarodna zajednica, ko je radio sada ove podjele, srpsku republiku odjelio, napravio ova dva entiteta. Ovde je trebalo, ako je se već radilo, onda su trebali te kantone napraviti, svaki narod ravnopravno da živi a jedna država. Ko što je Švicarska, sva tri naroda, jedni neka ih kraj drugih. Svak ima svoj kanton, svoj život, svoju školu, svoje pismo. Jer, svi to teže, i Srbi, i Hrvati, i Muslimani. I onda trebalo im je tako dat.

A ovo ovako, kako je ostalo, to je samo nekakvo zatišje privremeno ovdje, vjerovatno more sutra doć do nekakvog sukoba. Jer, ovo što se desilo, moralo se desiti, da nije danas, sutra bi. Vjerovatno bi se nekad desilo, jer ipak je tu, tu je više naroda, više država bilo. Tada su bile republike u sklopu jedne države, te Jugoslavije. Sav monopol su držali Srbi, od vojske, policije, šta ja znam, pa do politike.

A svaki narod teži da ima svoje pismo, svoj identitet. Hoće čovjek da se osamostali i gotovo. To je isto ko jedna porodica koja je živila i sad dođu braća ili sestre, punoljetni su i odlaze, stvara svako sebi novu porodicu, nekakav život, budućnost.

Tako je to došlo. Živili smo četrdeset i kusur godina u nekakvoj stegi, đe ti je bio jedan sistem. Tako kako ti je komitet propiso, tako si moro radit.

A sad odjednom narod se dijeli. E, međutim kad se došlo do toga, kad se išlo na to odvajanje, da su te političke strukture i generali pustili, da nisu radili šta su radili, svaku državu za sebe, kao na primjer što je Češka napravila, onda ne bi došlo do rata.

Međutim, ovi nisu htjeli mirovat i oni su svi gledali da zakuvaju taj rat, a to su sve Srbi napravili. I onda je normalno neminovno moralo doći do ovoga do što je došlo. I to Vam je to.

Želje za BiH bi bile, ako se stvori država, mislim pravna, i pravna i socijalna, što je normalno za nas sve koji smo tu, da bude to jedna država sa tri entiteta, da svi

ravnopravno u njoj živimo i da se ide naprijed. Trebamo mi računat na svoju djecu, trebaju i oni živiti, na naraštaj koji dolazi, jer mi smo već svoje proživili. Za vlastitu budućnost želim, maloprije sam reko, riješiti to stambeno pitanje i djecu školovati, zaposliti, da rade ko normalni ljudi, da se ne osjećaju ni potlačenima.

Da su jednaki sa svim ostalim i nek žive nekakvim normalnim životom ko što žive ljudi u nekoj evropskoj zemlji.

Posebna poruka za čitaoce bi bila, da ne bude više rata. Da se ljudi normalno okrenu radu, miru, stvaranju nekakve i međuljudskih dobrih odnosa i prosperitetu ovoga napaćenog stanovništva, ljudi, eto to je jedino.

**<< Nazad**